

# Nüsha

Şarkiyat Araştırmaları Dergisi  
Journal of Oriental Studies

Yıl/Volume: II, Sayı/Issue: 7, Güz/Autumn 2002

**ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR**  
**-KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME -**

**Emrullah İşler\***

**Özet:** Bu çalışmada karşıtsal çözümlemenin güçlü görüşünden hareketle Arapça ve Türkçenin ortaçlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Yapılan karşıtsal çözümleme sonucunda iki dilin ortaçları arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenmiş, ayrıca güçlük sıra düzenlemesine göre Arapçanın ortaçlarının öğreniminde karşılaşılmaları muhtemel sorunlar üzerinde durulmuş ve söz konusu sorunlar için çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Ortaç, karşıtsal çözümleme, güçlü görüş, güçlük sıra düzenlemesi, anadil, amaç dil

**Relative Clauses in Arabic and Turkish**

**-A Contrastive Analysis-**

**Abstract:** In this study, relative clauses in Arabic and Turkish are compared basing on the strong version of contrastive analysis. As a result of the analysis, similarities and differences between relative clauses of two languages are presented. In addition to this, possible problems in learning Arabic relative clauses are dealt with in hierarchy of difficulty and solutions are offered to overcome them.

**Keywords:** Relative clause, contrastive analysis, strong version, hierarchy of difficulty, native language, second language

---

\* Doç. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

## ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR

Lado<sup>1</sup>, dillerin ve kültürlerin sistematik karşılaştırılmasının gerekliliğini anlatırken, iki ayrı dil (anadil-amaç dil)'in dilbilgisel yapılarının da karşılaştırılmasının zorunluluğu üzerinde durmuş ve bunun nasıl yapılması gerektiğini bir bölüm halinde açıklamıştır. Lado'nun yaptığı gibi belli başlı örneklerden hareketle Arapça ile Türkçenin dilbilgisel yapıları genel bir karşıtsal çözümlemeye<sup>2</sup> tabi tutulabilir. Söz konusu çözümleme her hangi bir yapıyı detaylı bir şekilde karşılaştırarak da yapılabilir.

Bu yazıda, her iki dildeki ortaçların karşıtsal çözümlemesi yapılacak ve yapılan çözümleme sonucunda, güçlü görüşten hareketle iki dilin ortaçlarının benzer ve farklı yönleri belirlenecektir. Ortaya çıkan farklılıkların anadili Türkçe olanlara Arapça öğreniminde ne tür güçlükler çıkarabileceği, yapılacak güçlük sıra düzenlenmesine göre belirlenecektir. Bu çalışmada yapılan karşıtsal çözümleme ve güçlükler için önerilen çözümlerin, hem Arapça öğretmeni için yararlı olacağı, hem de ders kitabı yazımında önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### A. Arapçada ortaçlar

#### 1. Genel

Arapçada ortaç tek bir kelimedenden oluşmamaktadır. Aksine, Türkçede ilgi zamiri diye isimlendirebileceğimiz الاسم الموصول (mevsûl) ve kendisinden önce gelen ismin niteleyeni olan جملة الصلة ayrıca bu cümlede bulunan nitelenen isimle ilgili olan gizli veya açık zamir Arapçanın ortaçlarını oluştururlar. Şu halde ortaç terimi, Arapçada موصول + جملة الصلة (عائد) yapısından oluşmaktadır..

Arapçanın موصول + جملة الصلة (عائد) terimleri üzerinde geçmişten günümüze varolan bir görüş birliğinden söz edilebilir. Bu konudaki yegane farklı görüş, mevsûllerin hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği konusunda çıkmıştır. Sîbeveyhi<sup>3</sup> (ö.180/796) yüzyıllar öncesinde kelimeyi isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayırmıştır. Onun bu taksimi sonraki dilciler tarafından da benimsenerek genel kabul görmüş ve günümüze kadar gelmiştir<sup>4</sup>. Öte yandan bazı günümüz dilcileri modern dilbilimin verilerinden hareketle klasik üçlü taksime karşı çıkmışlardır. Örneğin Temmâm Hassân<sup>5</sup>, Sîbeveyhi'nin aksine kelimeyi isim, sıfat, fiil, zamir, hâlife, zarf ve edat olmak üzere yediye ayırmış ve mevsûlleri zamir başlığı altında değerlendirmiştir. Temmâm Hassân'ın bu gruplandırması, kelimenin İngilizcedeki sekizli taksimini çağrıştırmaktadır. İngilizcede de mevsûller "relative pronouns" (ilgi zamiri) başlığı altında zamirlere dahil edilmiştir. Biz bu yazıda söz konusu ihtilaftan uzak durmak için kısaca موصول (mevsûl) terimiyle yetineceğiz. Türkçe karşılığı olarak ise gerektiğinde "ilgi zamiri" terimini kullanacağız.

#### 2. Mevsullerin Çeşitleri

Arapçada iki çeşit mevsûl bulunmaktadır. Bunlar hâs (özel/sınırlayan) ve müşterek (ortak/sınırlamayan) mevsûllerdir. Hâs mevsûller belirli bir tür için kullanılır ve kullanıldığı türden başkasına delâlet etmez. Bunlar<sup>6</sup> şunlardır:

## EMRULLAH İŞLER

الذي	: eril, tekil	النبي	:dişil. tekil
اللذان	: eril, ikil	التان	:dişil. ikil
الذين	:eril, çoğul	اللاتي	:dişil, çoğul

Muşterek mevsûller her tür için kullanılabilir. Bunlar<sup>7</sup> şunlardır:

مَنْ :Genelde 'âkil için kullanılır

مَا : Genelde gayri 'âkil için kullanılır

### 3. Mevsûllerin kullanımı

Mevsûller i'rab bakımından raf', nasb ve cer durumlarında kullanılabilir. İkil mevsûller mu'rab kabul edilir, dolayısıyla nasb ve cer durumlarında اللذين/ اللتين şeklinde kullanılır. Diğerleri mebnî kabul edilir ve hangi konumda olursa olsun kullanımda bir değişikliğe uğramaz.

في حالة الجر	في حالة النصب	في حالة الرفع
سلمت على الذي نجح	رأيت الذي نجح	جاء الذي نجح
سلمت على اللذين نجحا	رأيت اللذين نجحا	جاء اللذان نجحا
سلمت على الذين نجحوا	رأيت الذين نجحوا	جاء الذين نجحوا
سلمت على التي نجحت	رأيت التي نجحت	جاءت التي نجحت
سلمت على اللتين نجحتا	رأيت اللتين نجحتا	جاءت اللتان نجحتا
سلمت على اللاتي نجحن	رأيت اللاتي نجحن	جاءت اللاتي نجحن

Muşterek mevsûllerden مَنْ ve مَا mebnîdir. Örnek:

اتصل بمن زارك في المستشفى.

Seni hastanede ziyaret edeni ara.

دعوت من ساعدني الى بيتي.

Bana yardım edeni evime çağırdım.

أحضر ما تشاء من الفواكه.

Meyvelerden istediğini getir.

اشتر ما هو أفضل

İyi olanı satın al.

### 4. Mevsûllerin görevi

Mevsûller isminden de anlaşılacağı gibi bir cümleyi diğerine bağlarlar. Anlamı ancak kendinden sonra gelen ve sila olarak bilinen cümleyle tamam olur. Dolayısıyla هذا هو الرجل الذي sözü bu şekliyle bir anlam ifade etmez ve bir hüküm belirtmez. Bu ifadenin anlamlı olması için sila adı verilen bir cümleyle tamamlanması gerekir.

Bu, dün gördüğüm adam. هذا هو الرجل الذي رأيتَه أمس.

صلة موصول

## ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR

Şu halde mevsûl ve sila birbirinden ayrılmaz. Ayrılsa önceden de belirttiğimiz gibi anlamlı olmaz. Dolayısıyla *جملة الصلة + موصول* yapısını birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul etmek gerekir.

### 5. Sila cümlesi

Sila isim, fiil ve şibh cümle olarak gelebilir. Mevsûller Arapçada muhsem kabul edilir. Bu nedenle açıklanmaya muhtaçtırlar. Mevsûllerin açıklayıcısı, başka bir deyişle niteleyeni kendisinden sonra gelen ve silası olarak bilinen cümledir. Ancak sila, hiçbir zaman mevsûlden önce gelmez.

Sila cümlesinde, *جملة الصلة + موصول* yapısını birbirine bağlayan mevsûlle ilgili *عائد* adı verilen bir zamir bulunur. Bu zamir mevsûle erillik, dişillik ve sayı bakımından uyar. Söz konusu zamir açık gelebileceği gibi gizli de olabilir. Gizli olduğunda mevsûle göre takdiri yapılır. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

Bu, geçen sene bizi *okutan* hocadır. *هذا هو الأستاذ الذي درسا في العام الماضي.*  
موصول صلة

(İşte, geçen sene bizi *okutan* hoca!)

Bu cümlede sila cümlesi *درسا* ifadesidir. Bu cümledeki mevsûlle ilgili zamir gizlidir. Takdiri ise *هو* dir.

*شكر الأستاذ للطلاب الذين حصلوا على درجات عالية.*  
موصول صلة

Hoca, yüksek puan *alan* öğrencilere teşekkür etti.

Bu cümlede mevsûlle ilgili zamir *و* dir.

*وصلني الخطاب الذي أرسلته والدني.* Annemin gönderdiği mektup bana ulaştı.  
موصول صلة

Bu cümlede mevsûlle ilgili zamir *و* dir.

## B. Türkçede Ortaçlar

### I. Genel

Ortaçlar bir yandan bir ismi nitelediği için sıfat, diğer yandan özne, nesne ve tümleş aldığı için fiil olan kelimelerdir. Kısaca ortaçlar fiillerin sıfat olarak kullanılması hadisesidir. Örneğin *yemek yiyen çocuk* cümlesinde *yiyen* kelimesi ortaçtır. Bu ortaç bir yandan hem nesne (*yemek*), hem de özne (*çocuk*) aldığı için fiil, diğer yandan cümlelenin öznesi olan *çocuk*'u nitelediği için sıfattır. Ortaçlar Türkçede, Arapçanın aksine, tek bir kelimedenden oluşur, çatı ekleri alır, olumsuz ve edilgen biçimleri yapılır ve zaman kavramı taşır. Ortaçlar bağlı oldukları zamana göre geniş, gelecek ve geçmiş zaman ekleri alır.

Türkçede dilbilgisi terimleri alanında bir birliktelikten söz etmek mümkün değildir. Nitekim bu çalışmada yararlandığımız dilbilgisi kitaplarında<sup>8</sup> ortaç için *sıfat-fiil*, *partisip*, *isim-fiil*, *önad-eylem* gibi farklı terimler kullanıldığını belirledik. Bu çalışma-

## EMRULLAH İŞLER

da, günümüzde kullanımı yaygınlaşan ortaç terimi Arapça (مصون+جملة الصلة (عائد) karşılığında kullanılacaktır.

### 2. Ortaçların çeşitleri

Türkçede ortaçlar zamanlarına göre üçe ayrılır<sup>9</sup>.

Geniş zaman ortaçı :	-r (-ar, -er, ir, -ir, -ur, -ür)
	-an (-en)
Gelecek zaman ortaçı :	-acak (-ecek)
Geçmiş zaman ortaçı :	-dik (-dik, -duk, -dük)
	-miş (-miş, -muş, -müş)

Geniş zaman eki alan ortaçlar, mevsül+sıla yapısıyla Arapçaya çevrilmek zorunda değildir. Bu tür ortaçlar genelde ismi fâ'il veya ismi mef'ûl<sup>10</sup> olarak Arapçaya çevrilirler. Bu durumda söz konusu ortaçlar sıfat, niteledikleri isimler ise mevsûf olur.

Örnek:

Güler yüz	الوجه البشوش
Tükenmez kalem	القلم الجاف
Akar su	الماء الجاري
Taşınır mal	البضاعة المحمولة
Anlaşılır şey	الشيء المفهوم

### 3. Ortaçların kullanımları

Geçmişte sıfat fiil olarak isimlendirilen ortaçlar, diğer fiiller gibi etken-edilgen; geçişli-geçişsiz vb. çatılarda kullanılır. Ayrıca olumsuzluk eki de alırlar.

Örnek:

- Okunan (okunulan, okunmayan, okunulmayan vb.)
- Gelecek ( gelinecek, gelmeyecek, gelinilmeyecek vb.)
- Gitmiş ( gidilmiş, gitmemiş, gidilmemiş vb.)

Ortaçları fiillerle karıştırmamak gerekir. Fiil, her zaman cümlenin sonunda gelir. Halbuki ortaç, bir addan önce gelir ve ad öbeğinin ikinci derecede bir ögesi olur. Ortaçların kullanımlarına bazı örnekler:

Az önce burada <i>oturan</i> adam nerede?	أين الرجل الذي كان يجلس هنا قبل قليل؟
Konferansı <i>verecek</i> kişi salona geldi.	Bozulmuş حضر الرجل الذي سيقضي المحاضرة الى الصالة.
Yiyecekleri çöpe attım.	Satın aldığım daireyi رميت الأطعمة التي قد تعفنت في الزبالة.
döşedin mi?	Bugün öğrendiğimiz yeni هل أتت الشقة التي اشتريتها؟
kelimelerin sayısı kaç?	كم عدد الكلمات الجديدة التي تعلمناها اليوم؟

### III. İki dilin ortaçları arasındaki benzerlikler

1. Türkçe ve Arapçada ortaçlar dönüşümlü cümlelerde kullanılırlar. Örnek:

*Amerika'ya giden dışişleri bakanı döndü.*

Bu cümle, aşağıdaki iki cümlenin dönüşümlü halidir.

## ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR

1. Dışişleri bakanı döndü.
  2. Dışişleri bakanı Amerika'ya gitti.
- Aynı örneğin Arapçasına baktığımızda benzer durumla karşılaşırız.

عاد وزير الخارجية الذي ذهب الى أمريكا.

1. عاد وزير الخارجية.

2. وزير الخارجية ذهب الى أمريكا.

2. Türkçe ve Arapçada ortaçların nitelediği isim, anlamda bir karışıklığa yol açmadığı zaman kullanılmayabilir.

Evi satın alan adam geldi. Evi satın alan geldi.

حضر الرجل الذي اشترى البيت.

حضر الذي اشترى البيت.

### IV. İki dilin ortaçları arasındaki farklılıklar

1. Arapçanın ortaçlarında Türkçede ilgi zamiri olarak isimlendirilen mevsüller kullanılır ve mevsüller yerini aldığı ada göre değişir. Söz konusu değişiklik hâs mevsüllerde eril-dişil, tekil-ikil ve çoğul bakımından olur. Müsterek mevsüllerden نَسْ genelinde 'âkil; مَ ise gayri 'âkil için kullanılır. Türkçede ilgi zamiri bulunmaz, bu nedenle ortaç ile nitelediği ad arasındaki ilişki ortaç yapan eklerle belirlenir.

2. Türkçede ortaç, fiil kök ve gövdesine bitişen ortaç ekiyle birlikte bir kelimedendir; Arapçada ise موصول + جملة الصلة (عائد) yapısından oluşur. Böylece Arapçanın ortaçları en az iki kelimedendir ibarettir.

3. Türkçede ortaç nitelediği addan önce gelir, Arapçada ise nitelediği addan sonra gelir ve hiç bir zaman nitelediği adın önüne geçmez.

4. Türkçede ortaçlarla nitelediği öznesi arasında tekillik, çoğulluk ve kişi bakımından uygunluk aranmaz. Arapçada ise hem mevsül, hem de sila cümlesinin nitelediği isme tekillik, ikillik, çoğulluk ve erillik-dişillik bakımından uygun olması zorunludur.

5. Arapçada mevsüller belirli isim kabul edilir ve belirli bir isimden sonra gelir. Başka bir deyişle belirsiz isimden sonra mevsül kullanılmaz. Halbuki Türkçede ortaç belirli isimleri nitelediği gibi, belirsiz isimleri de niteleyebilir.

Siz benim yıllardan beri *tanıdığım* bir yazarsınız.

Siz benim yıllardan beri *tanıdığım* yazarsınız.

6. Arapçada sila cümlesi bulunur, Türkçede bulunmaz.

7. Arapçada ortaç موصول + جملة الصلة + عائد yapısından, Türkçede ise (fiil kökü veya gövdesi + ortaç eki) nden oluşur.

8. Arapçada mevsüller kendi içerisinde hâs (özel) ve müsterek (ortak) olmak üzere ikiye ayrılır. Kullanımı yaygın olan ortaçların sayısı sekizdir. Hâs mevsüller her zaman mevsül olarak kullanılırken, müsterek mevsüller مَ ve نَسْ kimi zaman soru edatı olarak kullanılır. Türkçenin ortaçlarında ne bir sınırlama ne de soru edatı olarak kullanım söz konusu değildir. Ayrıca Arapçanın mevsüllerini karşılayan ortaç eki sayısı dördür.

## EMRULLAH İŞLER

9. Türkçede ortacın nitelediği ad, ortacın nesnesi, öznesi veya dolaylı tümleci olabilir. Arapçada ise ortaç ile açıkladığı isim arasında böyle bir durum söz konusu değildir. İki dilin yapısı birbirinden farklı olduğundan Arapça ortacın ilk ögesi olan mevsûl cümledeki konumu itibariyle mubteda, fa'il, mef'ûl, mecrûr ve sıfat olabilir. Mevsûlden sonra gelen sila cümlesinin kendisine etkisi olmaz. Çünkü mevsûl ve silası ayrılmaz bir bütün kabul edilir ve sila cümlesinin i'rabta yeri yoktur.

10. Arapçada اللذين ve اللتين dışındaki mevsûller mebnî kabul edilir. Bu ikisi ise musenna gibi i'rab olunur.

11. Arapça ortaçların ilk ögesi olan mevsûller çeşitli konumda gelebilir. Örneğin mubteda, fâ'il, mef'ûl, mecrûr ve sıfat olabilir (من ve مـ sıfat olarak gelmez). Bu nedenle mevsûllerin dağılımları farklıdır. Hâs mevsûller, müşterek mevsûllere göre dağılım bakımından daha serbestirler. Öte yandan Türkçenin ortaç eklerinin tek başlarına ne bir işlevi ne de anlamı vardır.

12. Türkçedeki ortaç eklerinin hepsi, Arapçanın ortaçları karşılığında kullanılmaz. Başka bir deyişle Arapçanın ortaçlarını Türkçeye sadece -an, -mış, -dık, ve -ecek eklerini kullanarak çeviririz.

13. Türkçede ortaç eksiltilmesi yapılabilir. Ortaç eksiltilmesi yapıldığında cümlemin anlamı değişmez. Dolayısıyla Arapçanın bazı ortaçları aşağıdaki eksiltili cümlede olduğu gibi ilgi eki -ki kullanılarak Türkçeye çevrilir.

Kütüphanede olan adam.

Kütüphanedeki adam.

Arapçada ise ortacın ilk kelimesi olan mevsûl kaldırıldığında anlamca tamamen farklı bir cümle kurulmuş olur.

الرجل في المكتبة

الرجل الذي في المكتبة.

### V. Güçlük sıra düzenlemesine göre Arapçanın ortaçlarında karşılaşılabilecek sorunlar

Stockwell, Bowen ve Martin<sup>11</sup> İngilizce ile İspanyolca'yı karşılaştırırken güçlük sıra düzenlemesi de yapmışlar ve gramer kategorileri için önerdikleri güçlük sıra düzenlemesini 5 grup, 16 basamakta ele almışlardır.

		anadili seçeneği	amaç dil seçeneği
I	1	Ø	Ob
	2	Ø	Op
II	3	Op	Op
	4	Ob	Ob
	5	Op	Ob



ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR

	6	Ob	Op
III	7	Op	Ø
	8	Ob	Ø
IV	9	Op	Op
	10	Ob	Ob
	11	Op	Ob
	12	Ob	Op
V	13	Op	Ob
	14	Ob	O
	15	Op	Op
	16	Ob	Ob

Yukarıdaki güçlük sıra düzenlemesinde amaç dil seçenekleri en zordan en kolayla göre sıralanmıştır. Buna göre ilk iki basamaktaki anadilde karşılığı olmayan seçeneklerin öğreniminde en fazla güçlükle karşılaşmaktadır. Anadilde karşılığı olmayan (Ø) boş seçenek, amaç dilde zorunlu (Ob) veya zorunlu olmamasına (Op) göre ilk iki sırayı almaktadır. Amaç dilin boş seçeneklerini ise üçüncü grupta anadilin zorunlu ve zorunlu olmayan seçenekleri karşılamaktadır.

Güçlük sıra düzenlemesindeki üç seçeneği Türkçe ve Arapçadan şöyle örneklendirebiliriz:

**Boş seçenek :** Herhangi bir kural veya kategorinin anadil veya amaç dilde olmaması durumudur. Söz gelimi / ع / sesinin Türkçede, / ç / sesinin Arapçada bulunmaması bu seçeneğe örnektir.

**Zorunlu olmayan seçenek:** Bir kural veya kategorinin bir dilde var olması, ancak doğru bir cümle için zorunlu olmaması durumudur. Türkçede *ben gidiyorum* yerine *gidiyorum*; Arapçada da أنا أذهب yerine أذهب denilmesi her iki dilden zorunlu olmayan seçeneğe örnektir.

**Zorunlu seçenek:** Bir kural veya kategorinin doğru bir cümle için zorunlu olması durumudur.

Türkçede *ben gidiyorum* yerine *ben gidiyor*; Arapçada أنا أذهب yerine أنا يذهب denmemesi zorunlu seçeneğe örnektir.

İki dilin ortaçları incelendiğinde yalnızca işlevsel ve anlamsal benzerlik olduğu görülmekte, diğer taraftan aralarında yapısal hiçbir benzerlik olmadığı dikkat çekmektedir. Buradan hareketle anadili Türkçe olan öğrencilerin Arapçanın ortaçlarında karşı-

## EMRULLAH İŞLER

laşacağı güçlükleri, karşısalsal çözümlemenin güçlü görüşüne göre hazırlanan güçlük sı-  
ra düzenlemesinden hareketle şöyle sıralamak mümkündür.

**1. Mevsüller:** Her ne kadar mevsüller Türkçe ortaçlardaki ortaç eklerini karşılıyor görünse de anadili Türkçe olanlar için yeni bir öge olmaktadır. Çünkü mevsüller Arapçada ayrı bir kelime olup kişilere göre kullanımı değişmektedir. Türkçede ise sayısı bir hayli fazla olan yapım eklerinden bir kaçıdır. Dolayısıyla öğrenciler, anadilinde birer bir karşılığı olmayan, ancak, kendilerine anlamca (kısmen işlevce) benzeyen ortaç eklerinin sayıca iki katı olan bir ögeyle karşılaşmaktadırlar. Bu ögenin kişilere (tekil, ikil, çoğul) göre değişmesi, ayrıca Arapçanın yapısından kaynaklanan i'rab olgusu doğrultusunda raf, nasb ve cer durumlarındaki farklı kullanımı, öğrencilerin karşılaştıkları bu yeni ögenin öğrenimindeki güçlüğü artıracaktır. Bundan başka mevsüllerin Türkçenin aksine yalnızca belirli isimlerden sonra kullanılmasının bir başka güçlük kaynağı olması beklenmektedir. Diğer taraftan has mevsüllere göre kullanımı daha az olan müşterek mevsüllerin kimi zaman soru edatı ve bunlardan ما نın ayrıca olumsuzluk edatı olarak kullanılmasının öğrenimde karışıklığa ve çeşitli yanlış kullanım ve anlama yol açması muhtemeldir.

**2. Sila cümlesi:** Sila cümlesinin anadili Türkçe olan Arapça öğrencileri için başlı başına bir sorun olması kuvvetle muhtemeldir. Fiil sila cümlesinin fiilinin, ortacın nitelediği isme göre çekimi, sila cümlesinin kullanımındaki ilk güçlüğü oluşturacaktır. Gerek fiil, gerekse isim sila cümlesinde bulunacak عند zamirinin Arapça ortacın nitelediği isme uygun şekilde kullanımı ise öğrenciler için ikinci derecede bir güçlük oluşturacaktır. Bu güçlük, söz konusu zaminin yanlış kullanımı şeklinde olabileceği gibi hiç kullanmamak tarzında da ortaya çıkabilir.

**3. Türkçenin bir kelimedenden oluşan ortaçlarına karşın Arapçanın ortaçlarının iki veya daha fazla kelimedenden oluşması öğrenimde çeşitli güçlüklerle yol açacaktır. Söz konusu güçlükler sadece mevsül kullanmak, yanlış ve eksik (عند zamirinin zikredilmemesi gibi) sila cümlesi oluşturmak şeklinde olabilir.**

**4. Arapçanın ortaçları sıra bakımından Türkçeninkinden farklıdır. Arapçada ortaçlar nitelediği isimden sonra gelirken, Türkçede nitelediği isimden önce gelir. Söz konusu farklılığın, kullanımda, özellikle başlangıç düzeyindeki öğrencilerde güçlüğe yol açması beklenmektedir.**

### F. Karşılaşılabilecek güçlüklerle çözüm önerileri

Anadili Türkçe olan öğrencilerin Arapçanın ortaçlarında karşılaşılabilecek sorunların çözümünde aşağıdaki yollara başvurulabilir:

1. Arapça kural öğretmek
2. Türkçeye karşılaştırma yoluna gitmek
3. Alıştırma yapmak
4. Çeviri yapmak

Arapça öğretiminde edindiğimiz deneyim ve birikim, yukarıda saydığımız dört alternatiften sürekli olarak birine bağlı kalmanın doğru olmayacağını haber vermektedir. Çünkü, birinci, ikinci ve üçüncü alternatiflere bağlı kalmak, dersin büyük oranda klasik dilbilgisi yöntemine göre işlenmesine; öte yandan üçüncü alternatifte bağlı

## ARAPÇA VE TÜRKÇEDE ORTAÇLAR

kalmak, dersin direkt yöneme veya kulak-dil alışkanlığı yöntemine göre işlenmesine götürür. Bu yöntemlerin her birinin iyi tarafları olduğu gibi eksik taraflarının da bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla seçmeli yöntemden hareketle her bir alternatiften yararlanmak, öğretime olumlu katkılar sağlayacaktır. Söz konusu alternatiflerden yararlanma oranı öğretmenin öğretimdeki beceri ve birikimiyle yakından ilgilidir. Arapçanın öğreniminde karşılaşılan güçlüklerin hemen hepsinde olduğu gibi, ortaçlarda karşılaşılan güçlüklerde de üçüncü alternatif yani alıştırma yapmada yoğunlaşmak gerekmektedir. Söz konusu güçlüklerin üstesinden gelirken, zaman zaman Arapça kural hatırlatmak, Türkçeye karşılaştırma yoluna gitmek, ya da anadilden amaç dile veya amaç dilinden anadile çeviri yapmak kuşkusuz yararlı olacaktır.

Arapçanın ortaçlarında karşılaşılan güçlükleri aşmada, aşağıdaki alıştırma türlerine başvurmanın yararlı olacağı düşünülmektedir:

1. Cümledeki mevsûlü göstermek.
2. Boşlukları uygun mevsûlle doldurmak,
3. Cümledeki mevsûlü parantez içerisindekiyle değiştirmek ve gerekli değişikliği yapmak,
4. Mevsûlleri cümlede kullanmak,
5. Doğru ve yanlış kullanılan mevsûlleri göstermek,
6. Verilen iki cümleyi uygun mevsûlle birbirine bağlamak,
7. Sila cümlesini göstermek,
8. Sila cümlesinin türünü belirtmek,
9. Sila cümlesinin fiilindeki yanlışı bulmak ve doğru şekilde kullanmak,
10. Parantez içerisindeki fiili mevsûle göre kullanmak,
11. Verilen cümlelerden doğru olanı seçmek,
12. Ait zamirini göstermek,
13. Cümledeki mevsûl ve ait zamirini göstermek,
14. Yanlış kullanılan ait zamirini doğrusuyla değiştirmek,
15. İçerisinde mevsûl bulunan kelimelerden cümle oluşturmak,
16. Verilen cümleleri Türkçeye çevirmek,
17. Verilen cümleleri Arapçaya çevirmek.

<sup>1</sup>Bkz. Robert Lado, *Linguistics Across Cultures*, Michigan 1957.

<sup>2</sup>Karşıtsal çözümlemenin ne olduğu, önemi, yanlış çözümlemesiyle ilgisi ve Arapça öğretimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Emrullah İşler, "Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi" *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Yaz 2002, s.123-134.

<sup>3</sup>Sibeveyhi, *el-Kitâb*, Dâru'l-Kalem 1966, I, 1; Mehmet Çakır, *Sibeveyh Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı Nahiv Kuralları*, İzmir 1994, s. 27, 87; Soner Gündüzöz, *Sibeveyhi'de Kelime Yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Ün., Sos. Bil. Enst., Samsun 2002, s.103-104.

<sup>4</sup>Bu çalışmada, Arapçanın ortaçları konusunda aşağıdaki kaynaklardan yararlandık: İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûru 'z-Zeheb*, Kahire 1968, ss.185-193; İbn Hişâm, *Avdahu'l-Mesâlik ila Elfiyeti ibn Mâlik*, Beyrut, tsz., I,137-178.; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl li Elfiyeti İbn Mâlik*, Kahire 1980, I,137-176.; Mustafa el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 1990, I,129-139.; Abdu'l-'Alîm İbrâhîm, *en-Nahvu'l-'Vazîfi*, Kahire, 1968, ss.234-236; Abdurrahmân Muhammed Eyyûb, *Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî*, Kuveyt, tsz., ss.94-110.

## EMRULLAH İŞLER

<sup>5</sup> Temmâm hassân, *el-Luga el-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, ed-Dâru'l-Beydâ', tsz., ss.86-90.

<sup>6</sup> Hâs mevsûllerin çoğullarının farklı kullanımlarının olduğu bilinmektedir. Ancak biz bu çalışmada kullanımı yaygın olanlarla yetineceğiz.

<sup>7</sup> Muşterek mevsûllerin sayısı kuşkusuz ikiden fazladır. ال-أي-ذو-ذا bazılarınca mevsûl olarak kabul edilir. Ancak bunlar herkes tarafından mevsûl kabul edilmezler. Bu nedenle biz, bu yazıda bütün dilciler tarafından muşterek mevsûl kabul edilen ve kullanımı yaygın olan م ve ن ile yetineceğiz.

<sup>8</sup> Ortaç konusunda aşağıdaki Türkçe dilbilgisi kitaplarından yararlanılmıştır. Bk. Haydar Ediskon, *Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1963, ss. 247-250; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1993, ss. 315-319; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 1990, ss.422-427; Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul 1990, ss. 309-315; Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara 1995, ss. 251-254.

<sup>9</sup> Burada verilen ortaçlar, çok kullanılan ve herkes tarafından ortaç kabul edilenlerdir. Başka bazı ortaçlar daha vardır. Örneğin Ergin, *-maz*, *-ası*, *-dı*, *-maltı*, ve *-daçı* eklerinin de ortaç eki olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Hengirmen, *-ıcı* ortaç ekine eserinde yer vermiştir.

<sup>10</sup> Türkçede ortaçlara geçmişte partisip denmesinin nedeni ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkçenin geniş zaman ortaçları Arapçaya genelde ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl olarak çevrilir. Esasen partisip teriminin Arapça karşılığı ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl dur.

<sup>11</sup> Bk. Robert P. Stockwell, J. Donald Bowen ve John W. Martin, *The Grammatical Structures of English and Spanish*, Chicago 1965, ss. 282-191.